

Kornis Mihály: Hol voltam, hol nem voltam

Révai Gábor beszélgetőkötete november második felében jelenik meg a Kalligram Kiadónál. Az önéletrajzi vallomásfolyamból most részletet közlünk a Literán.

Hogy jelenhetett meg végül is az első köteted?

Érdekes és jellemző a korra. Mindenki úgy tudta, hogy ez a Kornis nem lesz író, mert odafönn nem akarják, hogy író legyen. Akik akarták, különböző okokból és különböző lelkesedéssel, mind tudták ezt, és kockáztattak. A vonakodó Illés Endre is tudta, a felfedező Réz Pali is attól félt, hogy hát mindenki „menni fog”, de „Kornis sajnos nem fog menni”. Szilárd Gabi, a kezdő kis szerkesztő, akinek a nyakába sóztak – nem voltam hálás feladat –, a maga rajongó módján, a kiadói pályafutásommal kapcsolatos pletykatengerből a fülembe suttogott valamennyit. Ő is tudta, csak én nem akartam felfogni, hogy engem nem akarnak. A hivatalos – meg a nem hivatalos – többség szíve azt súgta: jaj, a Kornis ne legyen. Hiszen az is egy Kertész. Azt szereti kimondani, amit tilos. Visszaél azzal, hogy nem üldözünk zsidót. Úgy képzelték, a szokásos kádárista technika alkalmazásával sikerül elintézniük, hogy én azt higgyem, vagyok, de közben ne legyek.

1979 nyarán elkészült a *Halleluja*. De még két évig nem volt bemutató. Zsámbéki is azt mondta egyszer: „lehet, hogy úgy jársz, mint az Erdman a Sztálinnal, hogy a te életedben már nem fogják bemutatni, de mindenki tudni fogja, hogy van egy darabod.” Rémálom. Nem engedem. A legfontosabb, hogy kész. Gábor nem akarta a Minisztériumba „felküldeni”, hiszen ha ők mondanak nemet – nyetet – a műre, az öt-tíz évig nyet. Vagy még tovább. Gondolj Mészöly Miklós *Ablakmosójára*! Egy új magyar darab bemutatása előtt a

szövegnek az volt az előírt útja, pláne a Nemzetiben: fel kell küldeni! És hát pártközponti szemmel ez a darab kapásból betiltandó, mindenki ezt gondolta. Azt mondják majd, inkább ne játsszák, nehogy aztán be kelljen tiltanunk, mint a Rákosinak a Gáli József *Szabadsághegyét*, ami után – szerintük – az 1956-os egyetemista felkelés kirobbant. A kádárizmusnak az volt a kultúrpolitikája, hogy vagy megvesszük kilóra, vagy megrohasztjuk a margón. Akkor indították az új Nemzetit, a két Gábor nem akart betiltással nyitni.

Ugyanígy: első kötetem anyagát 1976 végén átvette a Szépirodalmi Kiadóban Réz Pál. Hát, ez nagy dolog volt. Régebbről ismertem, egyszer már kirúgott, amikor Vas István még a verseimmel irányított hozzá. Felejthetetlen tekintettel azt mondta: „ezek a versek... hadd ne mondjak semmit; de magában mégis látok valamit, menjen el a Rézhez”. Ezek még azok a verseim voltak, amit a Gyuri első kötetével való, megrendítő találkozásom után, '71 vagy '72 nyarán írtam. Volt pofám elvinni a Vashoz. De Réz kirúgott. Hanem a Végre élsz törzsanyagát, mikor két-három év múlva, 1975 telén nagyjából összeállt – akkor még nem is volt címe –, Gyuri tanácsára elvittem neki, ő elolvasta, és azt mondta: „ez kell nekem, Kertész úr. Azt viszont nem tudom, hogy a kiadónak kell-e.” És akkor rátette a hófehér kezét a kopott mappára: „de nekem kell. És hozza, amit még ír. Ha úgy érezzük, már kész – most is kész, de lehetne sokkal készebb is –, akkor kitaláljuk, mi legyen a kötet címe.” Kakukk! – azt hittem, elrepülök a boldogságtól. Láthatta rajtam, hozzá is tette: „azért annyira nem jó, mint a Petri első kötete volt, nem azt mondtam, akkor sokkal boldogabb voltam. De valószínűleg ez is publikálhatatlan. Bár arról is azt gondoltam. A témái, ezek a blaszfémiák, az egésznek a zsidó jellege. Kár, hogy nem versek. Bárcsak költő lenne! Azt nem nézik annyira. Bár jöhet még olyan politikai helyzet, hogy a maga első kötetét is át lehet nyomni. Mit lehet azt tudni. Kivárjuk.” Ezt szeretettel mondta. Nem tudom, érezhető-e, milyen jóságos volt és mennyire dicsért, noha az ő ugratósan gonosz stílusában. Az oldalamon állt. De Illés Endre beosztottja volt. Még csak osztályvezető se.

1978 telén Réz hallhatta, hogy elfáradtam, mit tudom én, lassan összezsapnak a hullámok a fejem felett, és üzent: „na, jöjjön, Kertész úr, megpróbáljuk!” Réz is egy segítőm volt ebben az életben. Rézen kívül Gáli, Vas, Petri, **Eörsi**, Bereményi, Zsámbéki, Orbán Ottó, Esterházy, Örkény, Marton Laci, Gáll István... Sokan, sokan. Réz rám nevetett: „most Kertész lesz, vagy Kornis? Akármilyen úr, itt az ideje, hogy adjon már a könyvének egy címet. Keressen mottót is, írja meg a fület. Tegyük úgy, mintha naivak lennénk. Hátha át tudjuk

passzírozni.” Ő volt a szerkesztőm. Szilárd Gabriella, akinek a neve a kötetben áll, és aki a tényleges szerkesztői munka javát végezte, a megjelenés ügyében nem volt mérvadó. Az ő háta mögött is folyt értem és ellenem a harc. Gabi Réz szövetségese volt ebben, a kiadóban ő vitte el a balhét, mert Petri első kiadása után Réz gyanúba került.

1979 augusztusa végén, csodák csodája, nem tudom, hallod-e, megint eltelt egy év, hívtak a Szépirodalmi igazgatóságára: aláírhatjuk a szerződést. Akkor ugye már túl voltunk az elengedhetetlen mondatkozmetikázásokon, volt elbeszélés, nem is egy, amit Réz Pali az utolsó pillanatban kivett a kéziratból. „Ha remekmű – mondta –, úgyis eláll az ítéletnapig. Ha meg nem, mit égeti magát?” De a *Jézuskát* Illés vette ki a kötetből, Réz azt benne hagyta. Illés Endre, az igazgató, a polgári elegancia, a finom ízlés, aki állítólag csupán kezét óhajtott rázni velem, mint új szerzőjével, a szerződés papírja felett íróasztalán áthajolva így szólt: „Nézze át! Akkor írja alá az öt példányt, Kornis úr, ha hozzájárul, hogy írásai közül még hármat kivegyek. Azt a *Jézuska* nevű akármit. Meg még kettőt, a legnagyobb sajnálatomra. Gondolja át!”

Ez annyira új volt, hogy a jelenlévő Rézt is sikerült meglepnie vele. Az volt az első gondolatom: Illés azt szeretné, ha jól megsértődnék, rávágnám az ajtót. Leíratta a titkárnőjével egy papírra a novellák címeit, amelyekre hajlandó szerződést kötni. Nekem is alá kell írnom. Mint egy kihallgatási jegyzőkönyvet. Csak egy oka lehet, az öt példányból egyet a Belügynek visz a motoros futárjuk, egyet a Kiadói Főigazgatóságnak – hát az ugyanaz –, a harmadikat a Művelődési Minisztériumnak, a negyediket a Pártközpont Elvtársnak, az ötödik, az meg lesz az enyém. Akkor volt egy hatodik is, az övék. Most megalázva kéne érezni magam. Az a hírem, hogy rettentően érzékeny vagyok. Hát, rosszul számolt Illés! Két hete fejeztem be a *Halleluját*, életem legjobb idegállapotában voltam, harcra készen. Azért se sértődtem meg. Nem kaptam levegőt! „De hát ez novellaciklus, itten minden novellának pontos helye van...” Illés komoran rázta a fejét. Miért teszi ezt velem? Réz, aki a *Civil a pályánt* még maga vette ki, meg még egy-kettőt, azt hiszem, a botjába kapaszkodott és fölállt. „Ezt már beszéljék meg nélkülem az urak” – mondta. De felém fordult, mielőtt elhagyta volna a szobát. „Most jól gondold meg, mit mondasz. A mai viszonyok közt te öt évenként számíthatsz kötetre. Jól mondom, Bandikám? Csak három? Hány éves is maga, Kornis úr?” – kérdezte. „Harminc múltam”, mondom. „Hát akkor már nem fiatal” – mondta, azzal kiment. Bátran viselkedett.

Elkezdtem sírni az aggastyánnak, a bizonyára őt is rajongásig szerető szülei emlékére is hivatkoztam, mindenre, próbáltam taktikusan „tárgyalni”, de világos lett, hogy akármit mondok, ő hajthatatlan marad. Tudtam, hogy valójában mit akarok, mi az egyetlen, amit elérhetek. Még otthon kitaláltam. De sokáig úgy tettem, mintha hinnék a megegyezés lehetőségében, hogy egyszerűen nem tudom elképzelni róla, az ő polgári beállítottságát ismerve, hogy ezt teszi velem! Aztán, amikor láttam, hogy már unja, „ne húzza az időt, aláírja vagy sem”, jó, mondtam, vegyen ki mindent, bánom is én, de most írtam egy darabot a Nemzeti Színház felkérésére, a következő évad végén bemutatják, hadd tegyem azt a hiányzó novellák helyére. Komédia a szeretetről az alcíme. Egy komédia. És kivettem a táskámból és átnyújtottam a kéziratot. Véletlenül nálam volt.

Ahogy Illés átpergette ujjai közt a gyatra gépeléssel íródott salátát, szinte hallottam a gondolatai belső nyekergését: ezek a mai darabok olvashatatlanok, ráadásul ez a hülye megöli ezzel a novellafüzérét. Se füle, se farka nem lesz az egésznek. Senki nem is fogja elolvasni. Ha a Nemzeti tényleg be akarja mutatni, én védve vagyok ezzel Tóth Dezső előtt. De úgysem mutatják be. Jó – mondta. Nyújtotta a kezét. Mint akinek most már elege van, siet. „Illés úr, nem akarja előbb elolvasni a darabot?” „Nincs időnk. Le kell adni, hogy őszre könyv legyen. Maga már nem várhat.” Szemem se rebbent. „Hát akkor a darab címét is vegyük fel a gépelt tételek közé, mielőtt aláírom, a félreértések elkerülése végett, meg is várnám az előszobában, amíg a titkárnő hölgy újragépel.” „Azt megköszönném – mondta –, fáradt vagyok.” Kimentem azonnal. Azt hittem, győztem. Mit hittem?

Lesz könyvem, és benne lesz a *Halleluja* is. Ha kötetben megjelenik, az segíteni fog a Nemzetinek, hogy nemsokára tényleg bemutathassák. Az Aczél-Kádár-tangó lépésrendje megkövetelte, hogy ők sose botolhatnak. Aki el van fogadva, még ha meg is bánjuk, mint a Konrádot, az el van fogadva. Támadjuk, de valakit támadni is kell. Így legalább nem csinálunk segget a szájunkból... Öregem, így csinál az ember segget a szájából, mondta nekem Faragó Vilmos azelőtt nem sokkal. Mikor egy írásom megjelenését az ÉS-ben egymás után négyszer ígérte, sőt telefonálta meg. Utoljára, mivel erősen kételkedtem már a szavában, szerkesztői becsületszavát adta: a héten meg fog jelenni. Nem jelent meg. Öregem, hát így csinál az ember segget a szájából, mondta, mikor **Eörsi** legközelebb bevitt az ÉS-be, csak azért, hogy lássa, mit mond Faragó, ha meglát. Ezt mondta. Én nem is segg, csak egy nyelv vagyok, tette hozzá, és rám öltötte a nyelvét. Kínjában, azt hittem. Önbüntetésből.

A *Végre élsz* még két évig nem jelenhetett meg. Vagyis nem jelent meg. Nem adták okát, miért. Ott porosodott a Kiadói Főigazgatóság raktárában. Azt remélem, az én ismerőseim közül senki sem tudta ezt. Ha kérdeztem, Réz csak széttárta a karját: várni kell. Zsámbékiék felől is nagy csönd volt, férfias hallgatás. 1981 tavaszáig fel sem hívtak, se innen, se onnan. Megfagyott körülöttem a levegő. Bennem is. Köztes állapotba szorultam. Írtam, de kínomban, hogy írjak valamit, például a Vígnek, hálából, mégis olyat igyekeztem írni, a Kafka-blaszfémiát. Osztoivits Levente, az Európa Kiadó akkori igazgatója barátságából behozta Horvai szobájába Kafka naplójának gigantikus méretű gépiratát: ebből és a Kafka-életmű kijegyzetelt mondataiból szedtem össze a *Büntetések* dialógusait. Kollázs-dramaturgia, à la Bob Wilson. Ezt a Vígben nem tudják eljátszani, gondoltam, nem is baj. Majd a *Halleluja* Nemzeti Színház-beli bemutatója után. De nem is akarták Horvaiék, szegények, hát be voltam tiltva. Mint név, már eleve. Csak én azt nem tudtam. Nagyon gyerek voltam még, akárhány éves. Azt szerettem volna, ha én a nemzedékem, a volt kaposvári kollégáim új Nemzeti Színházának lehetnék a szerzője. Holott a *Halleluja* megírása után nem ők, hanem a Víg-színház vette a bátorságot, hogy leszerződtesse. Evvel a lépéssel Horvai István igenis kockázatot vállalt, hiszen addigra, aki csak akarta, Kádár Jánostól a Nemzeti portásáig, mindenki olvashatta a *Halleluját*. Amint Fodor Géza letette a Nemzeti titkárságára. Ma már tudni lehet, miként mentek a dolgok. Radnóti Zsuzsa, Örkény özvegye 1979 őszén mégis bevitt a Víg-színházba, bemutatott Horvainak, és letehettem egy időre a munkakönyvemet. Szereztek nekem egy ösztöndíjat is, hogy ne legyen szálnalmasan kicsi a jövedelemem.

Ennek hihetetlen előzménye volt: mikor '79 tavaszán édesanyámnál, gyerekkorom színhelyén vagyok egyedül, kora délután csöng a telefon. Felveszem, Örkény István, mondja a fülemben egy nyugodt, tiszta hang, természetesen és barátságosan. Mintha a király telefonált volna. Tudtam, hogy haldoklik, álmomban se gondoltam, hogy még az életben beszélgetni fogunk. „Kedves Kornis Mihály, én olvastam a novelláit, azt hiszem, hogy mindet, és a *Hallelujából* is, amit eddig megírt, az első végigírást. Itt van az ágyon.” „Hogy?” – kérdeztem. Mintha csuklottam volna. „A feleségem hazahozta. Fodor Gézától kapta. Én kértem, hogy szerezze meg. Azért hívom fel magát, mert nekem csontrák van. Rövidesen meg is fogok halni, tehát sürgősen beszélni akartam magával. Bevezető kanyarokhoz nincs kedvem: jók az írásai. Van köztük remekmű. A *Halleluja* pedig szerintem már kész van, drámaíróra vall. Nem ezért hívtam fel.” „Hanem?” „Ha, mint hallom, maga néha nem tud írni, örüljön. Az egy igen jó jel. Ilyen

sorozatok után egy darabig nem is fog. Hacsak nem a Csehov. Ugye, az nem maga?” „Nem – feleltem –, Csehov nem én vagyok.” „Azért ne adja fel. Soha ne adja fel. Hát akkor, minden jól. Örülök, hogy az utolsó percben megismerkedhettünk. Beszéltem a Horvaival is, majd ő odaveszi magát hozzájuk” – még ezt is mondta talán... A hangja sötéten nyugodt volt, mint a tenger egy világos éjszakán. Az egész beszélgetés úgy hatott, mint az ő egyik rögtönzött, egyperces írása. Nem is tudtam mit mondani. Nem is kellett. Megköszöntem, krákogva letettem. Pár hét múlva meghalt. Ezt kaptam Örkenytől.

Aztán, egyik pillanatról a másikra, a *Halleluját* is bemutatták, és az első kötetem is megjelent, benne a darabbal. Egyszerre, egy pillanat alatt. A darabomat műsorra tűzte a Nemzeti, bár képtelen módon, május végi (!) bemutató-dátummal, és a Játékszínben – a premiért oda tették, úgymond, a Katona József Színház közelgő renoválása miatt. Na, de akkor is! Ám akkor még szó nem volt kötetről. A főpróbahéten viszont rettentő izgatottan telefonál Szilárd Gabi: „mi itt úgy hallottuk a kiadóban, hogy ma kikerült a boltokba!” Mint az örült, rohantam a lakásból a házunkbeli kicsi könyvesboltba... És ott volt, tényleg. A külső borítóját a festőművésznő szerelmem tervezte, és szép volt, de belül a szöveget a legócskább papírra nyomták. Mindegy, nem ezen akadt el a lélegzetem. A megjelenés dátumaként 1980 szerepelt az utolsó oldalon, a kolofonban. Kinyomtatták a könyvet, aztán – nem engedélyezték? Nem zúzták be. Vagy be is zúzták? Aztán újranyomták? Valamilyen belső hatalmi harc... '79 augusztusában ment a nyomdába, 1979 tele óta hevert egy titokzatos raktárban. Mi ez?! Te, Gábor, mikor lesz egy könyv nálunk megint ennyire fontos?

Sosem derült ki, mi történt, hogy történt, Réztől ellenben nem sokkal később megtudtam, Illés miért mutatkozott hajlandónak kiadni, annak ellenére, hogy nem sokkal azelőtt rúgtak ki a Rádióból „rendszerellenes” novellám szamizdatban való terjesztése miatt. Aki abban a világban ezt merészelte, különösen, ha kezdő volt, kizárta magát a kiadható szerzők sorából. Szóval olyan nagyon mégse hagytam ott az ellenzéket, látod, most veszem észre. Csak a büntudatom maradt meg miatta. De valószínű, hogy a Napló ötlete tett a szemükben elviselhetetlenné. És azért tárgyalt velem Illés akkor, mikor a Jézuskát is kivette, én meg a *Halleluját* betettem, mert akkor is kénytelen volt, ha nem akart: az egyébként a csípős kultúrpolitikai korbács szerepét játszó Pándi Pálnak, a kulturális pártirányítás vezérhangjának, a nagyon vonalas *Kritika* főszerkesztőjének ugyanis, megdöbbenő módon, tetszett a könyvem. Holott Illés előzőleg mérget vett volna rá – ez nyilvánvaló –, ha a

kötet Pándi kezébe kerül, sose jelenik meg. Illés Endre szerintem azért kérte fel külső, harmadik lektornak (cenzornak) őt, hogy az ő két belső kiadói lektora várhatóan egymástól eltérő véleménye után Pándi vasökle megszabadítsa őt a velem való bíbelődéstől. Majd elegánsan és bánatosan felfelé fog mutogatni, ahogy szoktak. De Pándi Illésnek írt hosszú lektori értekezését, ami, ha jól tudom, végül baráti levél szerű – vagyis visszautasíthatatlan –értékelésbe csapott át, úgy summázta a dolgot, Kornist ki kell adni. Ez a könyv értékes. Húzni kell, bírálni kell, nyesegetni kell, de támogatni kell. Illés összehívatta a kiadói illetékeseket. „Uraim, revizor érkezett hozzánk...” Meg kellett dörzsölniük a szemüket, hogy elhiggyék, amit a papíron leírva láttak. Hogy Pándi nem is tudja, mióta nem olvasott ilyen tehetséges kezdőt. „Miért nem veszik észre az urak, hogy ennek a bájosan tudatlan szerzőnek baloldali nosztalgiái vannak? Azt akarják, hogy közéleti kérdésekről már kizárólag csak seggnyalók írjanak?” Illés ezt nem értette, de lépéskényszerben volt, ezért cenzúrázta tovább a kötetet, miközben a nyomdába is rögtön elküldte, öregember volt már, csakhogy a kultúrpolitika másik szárnya utcára kerülése előtt röptében elkapta a könyvet, és ott rohasztotta a raktárban – egy évig? Másfélig?

Még egy pillanat: Pándi Pál miért fogta a pártom? Számtalan szerzőnek ennél jóval kevesebbért kitekerte a nyakát. Az én bolsevizmus- és diktatúraellenes groteszkjeim annyira tetszettek neki? Kitilthattott volna a magyar irodalomból. Ne képzeld, hogy tudom a pontos okát. Csak találgatok. Egyike a sorsomat megfordító pillanatoknak. Találgassunk, és minden találat jó. Feltámadt benne Kardos László fia. Aki egykor volt ő, a holokauszt előtt. Az egy másik ember. A kommunizmust választotta – az életem át tartó hontalanság helyett. Talán Tábori Pál figurája Kardos Pált juttatta eszébe, ahogyan őt hívták, mielőtt nevet cserélt volna. Az is lehet, nem ilyen mély az egész, csak súgtak neki: Kornis kiszállt a *Napló*ból, ő a gyenge láncszem, meg kell nyerni, hátha nyomában a többi is kiszáll. Vagy: dühítette, hogy Illés már megint őt akarja használni cenzornak. Átlátott rajta. Hisz még én is talán. Meghökkenett, netán meg is hatotta, hogy a szövegben végig hangsúlyosan vállalom a zsidó származásomat, holott ez a magyar írók között, hogy is mondjam, nem volt szokás. Az meg pláne nem, hogy a kéziratból világosan kitetszett, hogy magyarnak érzi magát ez a barom. Mint Karinthy is, tanár úr kérem, fejből tudta *Az ember tragédiáját*. Talán Kardos Pál is ilyen kisfiú volt, a finom lelkű zsidó polgár és csodálatos irodalomtörténész-műfordító, Kardos László fia, mielőtt Pándi Pálnak ment volna. Nem tudhatom. De nem érdekes? Az ember, mint olyan, szerencsétlen. Másfelől mocskos is. Fenevad. Ritkán tesz jót. De tesz.

Fotók: Tausz Gábor

KAPCSOLÓDÓ CIKKEK

Kornis Mihály: Lehetőségek könyve

Kornis Mihály: Vigasztalások könyve

Kornis Mihály brüsszeli beszéde